

Н.В. Маркович, к.е.н., асист.

Львівський національний аграрний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЛЬВІВЩИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проаналізовано сутність поняття «територія» та уточнюючої категорії «сільська» у контексті їх сталого розвитку. Досліджено методологічні аспекти розвитку сільської території з урахуванням впливу різних чинників на її формування, регіональних особливостей та значущості використовуваних економічних важелів. Узагальнено теоретичні й методологічні основи, практичний досвід комплексного розвитку сільських територій країн ЄС. Запропоновано напрями їх розвитку на регіональному рівні.

Ключові слова: *сільська територія, сталий розвиток сільських територій, аграрні формування, зайнятість населення, ринок праці.*

Постановка проблеми. В соціально-економічному житті Львівщини сільські території займають особливе місце. На них проживає третина населення і припадає 85 % її площі. Значимість цих територій посилюється їх внеском у формуванні продовольчої безпеки та нарощуванні експортного потенціалу регіону. Однак аналіз стану соціально-економічного розвитку сільських територій показує, що, незважаючи на окремі позитивні зміни, досягнуті в результаті реформування аграрного сектора економіки, відбувається занепад та руйнація українського села. Спроби вирішення проблем розвитку сільських територій мають безсистемний і не комплексний характер, і через це не приносять результатів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливістю сучасної економічної науки є глобалізація. Вона дає додаткові можливості сильним і здатним проводити ефективну національну політику розвитку, але створює значні ризики для слабких національних економік та малоефективних урядів. З поглибленням глобалізації та інтеграції посилюється комплексність наукових досліджень, об'єктом яких одночасно є сільське господарство, село та селянство. У науковому просторі поширюється поняття «сільські території», яке досл. © Н.В. Маркович, 2014 ги-економістами, представниками різних наукових шкіл і напрямів. Проблематика, що пов'язана з розвитком сільських територій, активно обговорюється на сторінках академічних наукових видань, різних науково-практичних

конференціях і конгресах. Певні методологічні аспекти з питань соціально-економічного розвитку сільських територій відображені у працях П.Гайдуцького, Т.Гоголя, О.Онищенка, М.Орлатого, Ю.Лупенка, М.Маліка, В.Мессель-Веселяка, Б.Пасхавера, В.Трегобчука, П.Саблука, П.Шепотько, В.Юрчишина та ін. Разом з тим теорія й методологія розвитку аграрного сектора економіки потребують подальшого дослідження, що має бути зроблено в контексті посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України до світового господарства.

Викладення основного матеріалу. В сучасних умовах проблеми сільського розвитку перебувають в центрі уваги суспільства, що зумовлено системною кризою сільського господарства, соціальної сфери села тощо. Відбувається пошук нових концептуальних засад розвитку вітчизняного агропродовольчого комплексу, сільських територій та селянства зокрема. Тому вважаємо за доцільне дослідження розпочати з визначення сутності поняття «територія» та уточнюючої категорії «сільська» у контексті їх сталого розвитку. В етимологічному значенні поняття «територія» має латинське походження і у широкому розумінні генерується як частина земної поверхні у певних просторово-географічних межах [4, С. 552]. Взагалі територія – це кількісно-якісне поняття, кількісна складова якого охоплює географічні координати проживання людей та співвідношення природних і штучних факторів, формуючих навколишнє середовище, а якісна – рівень відповідності стандартам комфортності щоденного буття.

Категорія «сільська територія», окреслює територію, що знаходиться поза межами міст та до якої входять як сільські населені пункти, так і переважно зони сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [8, С. 34]. В цілому термін «сільська територія» характеризує просторово-географічне середовище проживання і виробничої діяльності населення, яке у більшій мірі займається сільськогосподарським виробництвом і організоване в основному у межах окремого сільського населеного пункту з територіальним органом управління на рівні сільської ради. Крім того, будь-яка сільська територія містить середовище розміщення виробничих і рекреаційних ресурсів на ній, необхідних для забезпечення життєдіяльності сільського населення та сільськогосподарської діяльності.

З філософської точки зору, розвиток сільських територій означає процес прогресивних змін, які відбуваються пропорційно й одночасно у кожній зі складових сільської території. А термін «стійкий» відображає спроможність подолати дисбаланс соціальної динаміки,

запобігти кричущим диспропорціям, що за сучасних умов загрожують підвалинам існування людства [13, С. 554]. У широкому, загальному розумінні «сталість» означає, що створено достатньо ефективний механізм забезпечення розвитку сільських територій, який працює рівно, на однакових «обертах», не збільшуючи чи зменшуючи їх залежно від впливу зовнішніх чинників.

Отже, «сталий розвиток сільських територій» – це система організаційно-економічних, політико-правових заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній та екологічній сферах, які відбуваються у кожній зі складових сільської території.

Проблема сталого розвитку сільських територій набула актуальності паралельно з тривалими реформами у аграрному секторі економіки, які з плином часу виявилися не зовсім вдалим. Аналіз статистичних даних дозволяє говорити про відсутність умов пристойного життя селян. 70 % сільських населених пунктів не мають на своїй території дитячих дошкільних закладів. Незадовільним є забезпечення їх побутовим, медичним обслуговуванням, послугами зв'язку, радіо тощо.

Значна частина показників, що характеризують рівень забезпечення послуг на селі, постійно знижується. Таке становище зумовлене не тільки зменшенням суб'єктів соціальної інфраструктури, але й відсутністю будь-яких інших суб'єктів господарювання на селі (35 % із загальної кількості сільських населених пунктів не мають жодного суб'єкта господарської діяльності).

В цілому у економіці Львівської області станом на 01.01.2013 р. було зайнято 398,1 тис. осіб віком 15–34 роки, що становило 36,2 % до загальної облікової чисельності найманих працівників. В сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві ці показники становили – відповідно 3230 осіб або 1,8 %. Рівень зайнятості та рівень безробіття населення за місцем проживання й віковими групами наведемо у таблиці 1.

Таблиця 1
Рівень зайнятості населення Львівщини за місцем проживання та віковими групами у 2012 р.

Вікова група	Рівень зайнятості (у % до чисельності всього населення відповідної вікової групи)		
	Міські поселення	Сільська місцевість	(+, -), %

Усе населення, зайняте економічною діяльністю у віці 15–70 р.	56,7	61,3	4,6
у т. ч. за віковими групами:			
15–24 роки	21,1	31,3	10,2
25–29 років	73,6	76,1	2,5
30–34 роки	78,5	74,5	-4,0
35–39 років	78,8	77,7	-1,1
40–49 років	82,8	79,1	-3,7
50–59 років	64,4	64,3	-0,1
60–70 років	9,8	42,5	32,7
Працездатний вік	65,3	64,4	-0,9
Старші від працездатного віку	13,6	44,4	30,8

*Джерело: [12, С. 232]

Таким чином, рівень зайнятості населення Львівщини в 2012 р. у віці 15–70 років становив у сільській місцевості 61,3 %, у міських поселеннях – 56,7 %. Однак це лише офіційна статистика. Проблема полягає в тому, що більше двох третин нинішніх селян не бажають працювати у сільському господарстві, і лише 10 % з них вважають, що земля – головне джерело доходу.

Значну зацікавленість викликає молодь сільських територій Львівщини. Вони здебільшого не мають можливості у своєму селі знайти прийнятну роботу і забезпечити належний рівень матеріального статку собі та своїй сім'ї. Тут присутні складнощі, пов'язані із створенням та веденням власної справи; відсутні перспективи професійного росту; поширена нерозвиненість соціальної інфраструктури; незадовільний благоустрій села. Сільська молодь за своїми поглядами, інтересами, потребами ближча до своїх однолітків, ніж старшого покоління селян. Тому її переважними намірами є переїзд із села у місто або за кордон. В цілому українське село за роки незалежності втратило майже 1 млн. жителів, що призвело до дисбалансу фундаментальних чинників сільського ринку праці.

Про низький рівень життя сільських мешканців досліджуваного регіону свідчить передусім частка населення із середньодушовими загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму. Розміри середньодушових загальних доходів сільського населення у 2012 році розподілилися таким чином: 38,1 % сімей мають доходи до 1230 грн. на місяць, 40,0 % – 1230–1848 грн., 21,9 % – понад 1848 грн.

Отже, зважаючи на ситуацію, що склалася у регіоні для подолання безробіття і підвищення соціального рівня на селі необхідно стимулювати розвиток двох, на перший погляд суперечливих, а насправді – взаємопов'язаних процесів. Перший – відродження сільськогосподарського виробництва, зокрема його трудомістких галузей. Другий процес – деаграризація сільської економіки – зменшення в її структурі частки аграрного виробництва (неаграрна зайнятість: зелений туризм, сектор послуг; розміщення промислових, обслуговуючих підприємств, переробних потужностей).

Нинішнє сільське господарство за організаційно-правовою структурою представлено підприємствами різних типів власності та форм господарювання, а також фермерськими й особистими селянськими господарствами (табл. 2).

Таблиця 2

*Основні показники щодо забезпечення працівниками та землею виробників сільськогосподарської продукції, 2012 р.**

Показник	Сільськогосподарські підприємства	Фермерські господарства	Особисті селянські господарства
Кількість, од.	178	1009	303500
Чисельність працюючих, осіб	6000	2436	205900
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	192,1	52,1	781,0
Частка від усієї площі сільськогосподарських угідь, %	18,7	5,1	76,2
Чисельність працюючих на 1000 га, осіб	31	47	264
Площа з розрахунку на одного працюючого, га	32,0	21,4	3,8

*Джерело [12, С. 104–111]

Отже, чим більший розмір сільськогосподарських угідь у підприємства, тим більше можливостей для залучення сучасних засобів виробництва: із розрахунку на 1000 га у сільськогосподарських підприємствах у Львівщині задіяні 31 особа, у фермерських

господарствах – 47 і ОСГ – 264 осіб. Звісно ефективність використання людських ресурсів завдяки економії на масштабах виробництва не викликає особливих заперечень. При цьому замовчується, якою ціною здійснюється інтенсифікація галузі та досягається порівняно висока продуктивність людської праці. Не враховуються негативи для регіональної економіки і сільського розвитку: депопуляція сільської місцевості, хижацька експлуатація природних ресурсів, особливо ріллі, занепад соціальної інфраструктури тощо.

Важливим напрямом розвитку сільських територій є формування кооперативного сектора з обслуговування сільськогосподарських підприємств, який організовуватиме систему постачання сільськогосподарських підприємств, у тому числі й особистих господарств населення, засобами виробництва, надаватиме своїм членам виробничо-технічні, технологічні, інформаційно-консультативні, ветеринарні та інші послуги. Основними суб'єктами продовольчих ринків у перспективі повинні стати переробно-збутові кооперативи. З метою розвитку кооперативного сектора на селі важливим є законодавче визначення прибуткових обслуговуючих кооперативів і надання їм пільг щодо оподаткування.

Однією з форм розвитку підприємництва на селі є агротуризм – організація сільськогосподарською сім'єю перебування туристів у власному господарстві. Позитивний приклад розвитку агротуризму в Німеччині – близько 20 тис. господарств надають агротуристичні послуги. У Франції кожен десятий фермер займається агротуризмом, а в Австралії агротуризм набув поширення в гірській місцевості. Отже, агротуризм є формою сільського туризму, способом раціонального використання природних умов сільської місцевості, найдешевшим видом цивілізованого туризму та додатковим джерелом доходів селян. Розвиток туристичної індустрії важливий і для інтеграції у світовий туристичний простір. Таким чином, агротуризм є необхідним для розвитку сільських територій Львівщини та виведення їх із депресивного стану.

У регіоні прослідковується тенденція до поширення агрохолдингових компаній. Значну частину земель сільськогосподарського призначення у Львівській області орендують 17 агрохолдингів, кожен з яких використовує щонайменше 3 тис. га. Незважаючи на це, в сучасних умовах стратегічно правильно має бути державна підтримка поміркованого стримування масштабів аграрного виробництва надвеликими організаційно-виробничими структурами, шляхом обмеження сільськогосподарських земель у їхній власності, оскільки за критеріями сталого розвитку сільських

територій вони не мають переваг порівняно з середніми та малими формами агробізнесу. Адже процес надміної концентрації земель створює передумови для монополізації агропродовольчих ринків, збільшує навантаження на екосистеми, руйнує природні ландшафти, загострює соціально-економічні проблеми села. Агрохолдинги – це інвестиції, які конфліктують із життєзабезпечувальними інтересами сільської громади. Створюючи надвекі підприємства, вони здебільшого переводять місцеві ресурси сільських територій в об'єкти більш ділової активності. Тому рівень зайнятості у сільській місцевості залежить від регуляторних дій держави, спрямованих на ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення, розвиток добросовісної конкуренції серед товаровиробників тощо. На державному рівні необхідно забезпечувати ефективну структуру виробництва, підтримувати сільський спосіб життя й розвиток територій. Важливо полегшити процедури започаткування, ведення та припинення діяльності малого і середнього підприємництва в сільській місцевості й створити належні інституційні передумови для істотного посилення його ролі у створенні робочих місць, що потребують високої кваліфікації. У структурі аграрного сектора мають переважати товари кінцевого споживання з високим ступенем переробки і максимально можливою часткою доданої вартості.

Високі результати у сфері сільського розвитку демонструє практика країн Європейського союзу. Організація земельного ринку тут спирається на побудову системи обмежень щодо земельних володінь, монополізацію сільськогосподарського ринку, загострення соціальних проблем мешканців сільських територій. Адміністративно-територіальний устрій країн ЄС характеризується наданням кожній місцевій громаді можливостей розпоряджатися всіма наявними на її території землями. Громада наділена максимальним об'ємом повноважень та функцій. Для прикладу, після вступу Польщі до Євросоюзу село вже користується різномірними формами допомоги, які сприяють підвищенню сільськогосподарського виробництва та рівню життя сільського населення. Відбувається впровадження різноманітних програм, зокрема: в підтримку малотоварних землеробських господарств, допомога для складних територій, покращення інфраструктури, допомога молодим аграріям, покращення переробної галузі, програма «Лідер», покликана збалансувати розвиток сільських територій. Варто зазначити, що не в усіх галузях однаковий рівень готовності використовувати цю підтримку. Готовність менша, коли надану Євросоюзом допомогу потрібно поєднувати з

використанням власних коштів, що є зрозумілим з огляду на економічну слабкість більшості аграріїв [11, С. 10].

На особливу увагу заслуговує розвиток сільського господарства в США. Запровадження інноваційних технологій при веденні фермерського господарства стало основою для їх успішного розвитку. Розробкою альтернативних систем використання землі тут займаються регіональні дослідницькі центри сільського господарства. Практики й економісти-вчені вважають, що рішення на основі інновацій назрілих економічних проблем фермерів ефективніше, якщо в них беруть участь суб'єкти, що співпрацюють, регіональні або федеральні дослідницькі центри, спеціальні установи при органах федеральної й місцевої адміністрації, союзи фермерів, які виявляють проблеми, що набули особливої актуальності, займаються мобілізацією коштів для інновацій, оскільки більшість із них поодиночі впровадити неможливо [11, С. 8].

Висновки. Отже, під розвитком сільських територій ми розуміємо динамічну і врівноважену суспільно-природну взаємодію, яка забезпечує економічний прогрес і соціальний добробут на основі територіального управління. Досягнення сталого розвитку як врівноваженого стану можливе лише в межах системної трансформації суспільства, яка передбачає якісне оновлення продуктивних сил та економічних відносин. Пріоритетними напрямками розвитку сільських територій Львівщини є: підвищення економічної ефективності у сільськогосподарських підприємствах, забезпечення інтересів сільського населення, підвищення рівня його зайнятості внаслідок розвитку інфраструктурних об'єктів, нових видів сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, координація діяльності органів місцевого самоврядування, максимальне використання внутрішнього ресурсного потенціалу з формуванням конкурентного середовища на селі.

Список використаної літератури:

1. *Бородіна О.* Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / *О.Бородіна, І.Прокопа* // Економіка України. – 2009. – № 5 (570). – С. 59–67.
2. *Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін. ; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозуван.* – К., 2009. – 432 с.

3. *Гоголь Т.В.* Багатофункціональний розвиток сільських територій – стратегічна мета державної регіональної політики / *Т.В. Гоголь* // Державне управління: теорія і практика. – 2011. – № 1.
4. Етимологічний словник української мови. – у 7 т. ; редкол. ; за ред. *С.Мельничука* ; уклад. *Р.В. Болдирєв* та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 5: Р-Т. – 2006. – 704 с.
5. *Лісовий А.В.* Державне регулювання розвитку сільських територій / *А.В. Лісовий*. – К. : Дія, 2007. – 400 с.
6. *Могильний О.* Реалії та парадокси аграрної політики / *О.Могильний* // Економіка України. – 2008. – № 12 (565). – С. 40–51.
7. *Павлов О.І.* Сільські території України: функціонально-управлінська модель : монографія / *О.І. Павлов*. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с.
8. *Павлов О.І.* Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління / *О.І. Павлов* // Одеса : Астропринт, 2008. – С. 208.
9. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону) : науково-аналітична доповідь / *В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін, І.М. Куліш* ; НАН України, Інститут регіональних досліджень ; наук. ред. *В.В. Борщевський*. – Львів, 2011. – 60 с.
10. *Прокопа І.В.* Соціальні аспекти розвитку сільських територій / *І.В. Прокопа* // Економіка АПК. – 2005. – № 11 (133). – С. 48–51.
11. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України : аналіт. доповідь. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2011. – 19 с.
12. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 р. – Ч.1. – Львів, 2013. – 386 с.
13. Философский словарь ; под ред. *М.М. Розенталя* и *П.Ф. Юдина*. – М. : Политиздат, 1963. – 544 с.

МАРКОВИЧ Наталія Василівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри статистики та аналізу Львівського національного аграрного університету.

Наукові інтереси:

- напрями розвитку аграрних формувань Львівщини та шляхи підвищення їх економічної ефективності;
- проблеми та перспективи розвитку сільських територій.

Тел.: (063)770–91–46.

E-mail: markovich333@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2014